

Probleme bănațene: Valea Almăjului

I. Valea Almăjului ca unitate geografică și administrativă

Valea Almăjului, - care poartă numele acesta din timpuri străvechi¹, - se numește teritoriul hotărnicit la răsărit de munții Crainei, la sud de masivul Cracul Almăjului, care o desparte de Dunăre, la vest de masivul Pleșuva, iar spre nord de falnicul munte Semenic.

Căldarea formată de acești munți împrejmuitori este întretăiată de câteva râulețe (Miniș, Prigor, Rudărica), care toate se varsă în Nera sau Nergân, care străbate întreg ținutul Almăjului, întâi de la nord spre sud, de sub Piatra Semenicului la Prilipeți-Prigor, iar de aci o apucă spre vest, până la Sasca, unde se sfârșește Almăjul.

La poalele munților, pe lângă râulețe, pâraiașe și râul principal care este Nera, pe o luncă de câteva zeci de km lungime și vreo 3-4 km lățime, se întind 15 sate românești, având în centru, la gura Minișului, comuna Bozovici, capitala regiunii. O singură comună străină din punct de vedere etnic, o colonie cehă, Ravensca, este situată pe deal, aceasta, probabil, din motivul că șesul îngust de mult nu mai poate cuprinde nici pe românii băștinași, necum să mai ofere adăpost unor oaspeți străini.

Deși munții împrejmuitori - cu excepția Semenicului (1449 m) - abia au o altitudine mai mare de 1000 metri, accesul în acest bazin este din cele mai dificile. Ca pretutindeni în regiunile pur românești, la granițele Almăjului se oprește civilizația modernă cu progresul ei tehnic și începe marea, suverana împărăție a primitivității.

Din punct de vedere al comunicației, situația din aceste părți nu s-a schimbat de pe vremea strămoșilor noștri romani. Cam aceleași drumuri leagă Valea Almăjului de restul Banatului, în cele patru direcțiuni principale, în felul cum au fost trasate de străbunii noștri², dar într-o stare de întreținere care, desigur, ar indigna vechea administrație romană. Spre răsărit are vechiul drum ce iese la Iablanița, pe linia ferată Timișoara-Orșova care, încălecând înălțimea Calvei între Petnic și Lăpușnicel, este cel mai primejdios drum ce a servit vreodată pentru transportul oamenilor. Acesta nu se îmbunătățește decât din grația naturii, dincolo de comuna Lăpușnicel, unde, coborând de pe înălțimi șerpuieste de-a lungul unor văi întortochiate, cu un terasament tot atât de neglijat, dar fără prăpăstii de cele două laturi. Ca și în vechime, acesta este drumul comercial al Almăjului, care mijlocește legătura cu drumul de fier, cu centrele de desfacere a produselor sale și de aprovizionare, care sunt Caransebeșul și T. Severin. Un alt drum, tot atât de impracticabil, are Almăjul și la celălalt capăt al său, care se ramifică spre sud (Moldova-veche) și spre vest (Sasca-montană), iar un al treilea, mai bine zis al patrulea, ceva mai bunicel dar lung și greu, care îl leagă cu Ștaierul-Anina-Oravița, de care se servește mai ales din punct de vedere administrativ.

Această neglijență multiseculară a determinat prefectura românească a județului Caraș-Severin să se gândească, din chiar primele zile, la construirea unei șosele moderne, cel puțin în direcțiunea principală, spre calea ferată. Acest nou drum ar porni din comuna Iablanița și trecând prin comunele Petnic-Globu-Craiova ar ieși la Lăpușnicel, evitând înălțimea prăpăstioasă a Calvei, și ar deschide, desigur, o nouă epocă în viața Almăjului, scoțându-l la aer și lumină. Dar lucrările începute acum opt ani n-au încă nicio șansă de a fi terminate. După ce șoseaua a fost inaugurată de vreo două trei ori, cu „răchie prefriptă” de Almăj, în lipsa de credit lucrările s-au întrerupt, lăsând ca natura să șteargă și primele încercări tehnice întreprinse împotriva suveranității ei.

Unitatea geografică a Almăjului a făcut ca și din punct de vedere administrativ să formeze o unitate, în toate vremurile. În adevăr, teritoriul celui de al VII-lea district valah de pe vremuri coincide - perfect cu harta plasei Bozovici din epoca modernă. Unitatea Almăjului a fost totdeauna respectată, fie că făcea parte din Banatul Severinului, fie din județul Caraș și Severin. Prin toate schimbările politice și administrative, acest ținut a trecut în întregime, fie într-o parte, fie într-alta.

II. Vechimea elementului românesc în Almăj

În privința vechimii elementului românesc în Banat, deci și în Valea Almăjului, istoriografii maghiari mai noi, care s-au ocupat de trecutul acestor ținuturi, cu toții sunt de aceeași părere, inspirată de considerațiuni politice și anume, că românii ar fi venit în aceste părți abia în veacul al XIII și XIV-lea, din Balcani. Imigrarea

¹Szentklaray Jenő: Krassó varmegye őshajdana, p. 96.

²Traian Simu: Drumuri și cetăți romane în Banat, Lugoj, 1924, p. 19 și 54

noastră, după acești autori, ar fi început la 1242, dar mai ales după anul 1369, din actuala Bulgaria.³ Faptul, că pe această vreme românii din Banatul sud-estic trăiau în cadrele unei organizații speciale în districte românești și după normele unui drept național românesc, este invocat tot ca un argument în favoarea tezei maghiare. Se afirmă, că tocmai împrejurarea că românii au fost lăsați să trăiască într-o organizație specială dovedește, că erau considerați ca oaspeți, deci ca noi veniți.⁴

Istoriografii care neagă continuitatea poporului românesc în Dacia lui Traian își sprijinesc această părere pe două împrejurări: întâi, că până în veacul al XIV-lea sunt puține și nebuloase știrile privitoare la români; iar al doilea razim aparent și-l găsim în câteva izvoare vechi, după care, strămoșii noștri ar fi trecut, în anul 270 după Hristos, în dreapta Dunării, în urma unei porunci împărătești venită de la Roma. Această teorie însă - după cum arată regretatul Vasile Pârvan⁵ - nu are nici o bază reală. Mai întâi, era peste putință să se strămute un milion de oameni - la cât se poate evalua populația romană de atunci de pe teritoriul provinciilor care constituie România de astăzi - fără ca acest eveniment să nu se fi însemnat undeva, iar cei care, s-ar fi mutat, să nu fi lăsat vreo urmă în dreapta Dunării în ruinele și pietrele scrise ce ni s-au păstrat în număr destul de mare. Al doilea, în veacul al XIII-lea românii sunt așa de mulți la nordul Dunării și se întind așa de departe, încât nu se putea ca revenirea lor la vatră să nu fi fost comentată de cineva. Al treilea, cum se face că, reîntorși aici au nimerit exact pe locurile de unde se pretinde că au plecat și cum de barbarii, iar în cazul nostru ungurii n-au protestat împotriva invaziunii? Toate acestea sunt întrebări la care, firește, nu se poate răspunde altfel, decât că nu s-a produs nici o retragere a populației. „Ar fi fost rușine mare - zice Pârvan - și pentru Roma și pentru împăratul care a făcut isprava, să se spuie adevărul, că locuitorii nu s-au mutat, ci au rămas dincolo de hotar, cu barbarii stăpâni peste ei și peste țara și munca lor". Istoricii vechi „scriau ce auziau, nu ce vedeau" și astfel însemnările lor nu pot zdruncina mărturiile vieții, care se văd și astăzi pretutindeni.

În sfârșit, marele istoric Nicolae Iorga, vorbind publicului din Cluj despre această chesitune a spus:⁶ „Să fi venit noi în veacul al 13-lea? Dar de dragul cui să fi venit într-o țară bântuită de tătari și de revoluția lui Doja? Secolul al 14-lea a fost al cavalerismului medieval, care n-avea nimic comun cu ciobanii noștri. De colonizare nici vorbă nu poate fi. Putem vorbi cel mult de schimbarea de ocupațiune a ciobanilor deveniți plugari, dar nu de altceva".

Prin urmare, strămoșii noștri nu s-au clintit nici un moment de la vatra lor; aici ne-au găsit ungurii acum o mie și ceva de ani și tot aici ne-au lăsat după plinirea vremii.

Vechii istoriografi maghiari, ca Anonim, Ioan Turóczy, Anton Bonfiu, Nicolae Istvánffy și alții, n-au negat continuitatea noastră istorică în Dacia lui Traian, deși izvoarele scrise despre noi sunt foarte puține până la începutul veacului al XIII-lea.⁷

Nu pot fi numeroase, deci, nici izvoarele privitoare la Valea Almăjului. Doar atâta știm, că românul Jacob Gârlișteanu, originar din comuna Rudăria - care în vechime se numea Gârlești - a fost ban pe la 1241, iar un urmaș al său, tot Iacob, a ocupat aceeași demnitate de la 1495-1508.⁸ Un document emis de regele Ladislau al V-lea la Viena, în anul 1457, amintește de districtul Almăj în legătură cu confirmarea privilegiilor avute de districtele românești, drept recunoștință pentru apărarea vadurilor Dunării.⁹ Se mai vorbește de Almăj într-un document fără dată, aflat în posesiunea familiei Kallay, în legătură cu unele atrocități săvârșite de nobilii și chinejii români. Apoi, într-o diplomă din 1457 a regelui Matei Corvinul, prin care acesta dăruiește lui Iacob Gârlișteanul comunele Rudăria, Prilipeți și Margina din districtul Almăjului.¹⁰

Începând cu veacul al X-lea, avem urme scrise și despre comunele ce au existat în aceste părți. Nu știri directe asupra vechimii lor, ci data când se face o amintire de ele.

Însemnări din această vreme vorbesc despre o cetate Almăj, al cărei loc însă nu se cunoaște. Bozoviciul se întâlnește ca nume de familie în veacul al XV-lea; Gârlești (Astăzi Rudăria) la 1452; Herniac (lângă Prilipeți) la 1484; Iașanița (lângă Prilipeți) la 1484; Margina (tot pe acolo) la 1484; Prilipeți la 1484; Rudăria la 1484; Rustnic (lângă Rudăria) la 1484; Seliște (în apropierea Prilipețului) la 1452.¹¹

Ajunși aici, capitolul acesta s-ar putea încheia, fiindcă de aici încolo nimeni nu mai trage la îndoială existența elementului românesc în aceste părți. Credem însă, că am săvârși o mare greșală dacă n-am arăta, fie

³ Borovszky Samu; Temes varmegye, Budapesi, p. 309

⁴ Turchahyi Tihamér; Krassó-Szörérjy megye terténete, I. partea I. p. 135

⁵ Începuturile vieții romane la Gurile Dunării, p. 6-12

⁶ Cuvântul, nr. 836 din 14 Septembrie. 1927

⁷ Dr. Gh. Popovici: Istoria Românilor Bănățeni, p: 110 și 112

⁸ Patrighide Dragalina: Din istoria Banatului Severin, I. p, 91

⁹ Dr. Gh. Popoviciu, op.cit., p.189

¹⁰ P. Dragalina, op.cit., p.115-116

¹¹ Turchahyi Tihamér, op. cit., p 242-243

cât de succint și etapele istorice de mai târziu ale Almăjului, căci ansamblul acestora ne va duce la concluziuni din cele mai interesante și despre care nu-și dau seama nici mulți bănățeni de baștină, cu atât mai puțin ceilalți frați ai noștri mai îndepărtați.

Desigur, ați băgat de seamă și din puținele dovezi istorice amintite aici, că Banatul de sud-ost, compus din cele opt districte românești, a format o unitate politică aparte, condusă de un ban, cu mai multă sau mai puțină independență, încă de pe vremea opoziției maghiarilor. Privilegiile acestea străvechi ale românilor au fost confirmate și reconfirmate.

La 1552, deodată cu căderea cetății Timișoara în mâinile turcilor, începe o nouă epocă pentru Banat: ocupațiunea Semilunei, care durează până la 1716 când turcii fură izgoniți de aci.

La 1780 Banatul este încorporat la Ungaria, dar fără confiniile mititare, deci fără teritoriul fostului regiment nr. 13, adică fără teritoriul actualei comunități de avere cu sediul în Caransebeș. Acest teritoriu rămâne sub administrația Vienei până la desființarea regimentelor grănicerești. Restul Banatului se administrează de la 1780 - 1849 de statul ungar, iar de la 1849 -1867, în timpul așa zisului absolutism, revine din nou sub jurisdicția guvernului imperial din Viena.

- Ce rezultă din cele mai sus spuse ?

Reiese clar, că teritoriul fostului regiment confiniar nr. 13 cu sediul în Caransebes, n-a luat contact nemiilocit cu administrația propriuzisă a statului ungar, de la Sf. Ștefan, cel dintâi rege ungar, și până la desființarea regimentelor grănicerești, adică până prin anii 1870. Așa se explică faptul, că după o mie de ani de stăpânire ungurească, în toată Valea Almăjului nu se găsesc decât 37 suflete maghiare. Iată de ce Eftimie Murgu, fiul Almăjului, condamnat fiind pentru ideile sale revoluționare la patru ani temniță, a refuzat să se apere pe motivul că „nu este supus al țării ungurești”.¹²

Indirect și maghiarii recunosc, că n-au existat în aceste părți. Ei afirmă însă, că elementul istoric - adică nobilimea proprietară de pământ - totdeauna ar fi fost maghiară.¹³ Este adevărat, dar nu și în ce privește Banatul Severinului, unde regii ungari n-aveau voie să doneze moșii. Aici, elementul istoric era substituit prin chinezii români.

III. Rolul românilor almăjeni în istoria Banatului

Izolarea geografică a Almăjului, agravată prin lipsa unor căi de comunicație normală, în trecut i-a oferit și oarecare avantaje. Au fost vremuri, când abia grație acestei izolări a putut să-și păstreze ființa sa etnică, fie în războaiele cu arma, fie în cele politice. Și pe un teren și pe altul, almăjenii au știut să profite de această situație, spre binele lor și al românismului. Având totdeauna rolul de grăniceri, în acest ținut s-au sălășluit virtuțile militare cele mai de seamă și o vie conștiință națională. Ei nu s-au bătut pentru cine știe ce lucruri lumești, ci pentru sărăcie și neam, căci așa este croit sufletul românesc. Au postit trei sferturi din an, pentru ca vitele și carnea să le-o ia pe degeaba oștile împărătești, după cum scrie Montesquieu, care trecuse pe la poarta de răsărit a Almăjului spre Orsova, la 1728.¹⁴

Într-o privință însă, Almăjul niciodată n-a fost izolat. Pe căi, care vor trebui mai de aproape cercetate, acest ținut a păstrat cea mai strânsă legătură cu Oltenia. Dar nu numai atât! El a știut să mijlocească și să transmită bunurile sufletești primite până dincolo de poarta îngustă de la Sasca, până la Biserica-albă și Panciova. Descindeți în oricare sat de pe linia Craiova – Bozovici – Biserica albă, și veți rămânea uimiți de constatarea, că jocurile și cântecele populare sunt de o asemănare aproape perfectă, indiferent de vremuri și regiuni politice.

Acest mediu social virtuos, naționalist și moral, trebuia să se remarce nu numai prin fapte colective, dar și prin oameni de seamă. Așa s-a și întâmplat. Dacă Lugojul a dat pe unii din cei mai de seamă intelectuali ai noștri, apoi Valea Almăjului se poate mândri că a adăpostit pe cei mai mari oameni de acțiune ai Banatului.

În comuna Rudăria s-au născut cei doi Gârlișteni, bani ai Severinului, unul la 1241 și altul la 1495-1508. Nu cunoaștem mai de aproape viața și faptele acestor distinși almăjeni, dar postul însemnat ce l-au ocupat ne îndreptățește să privim cu mândrie la ei.

Din Rudăria a pornit și Eftimie Murgu. – „căpitan suprem al Banatului” - cel care a convocat și organizat marea adunare națională de pe „Câmpul libertății” din Lugoj, la 15/27 iunie 1848, hotărând scuturarea jugului bisericii sârbești.¹⁵

¹² Teodor V. Păcățian: Cartea de aur, I, p. 349

¹³ Borovsky Samu, op. cit., p 129

¹⁴ Viața Românească, XIX, nr.10, 11 și 12, 1927

¹⁵ Dr. Gh. Popoviciu, op. cit., p. 365

Dar Rudăria a mai dat și un mare cărturar, pe Ion Sârbu (1865 - 1922), despre care d. Ioan Lupaș, profesor universitar și membru al Academiei Române, zice că a fost „unul dintre cei mai bine pregătiți istorici români”.¹⁶ A scris, în nemțește „Raporturile externe ale lui Matei Vodă Basarab”, publicată la Viena (1889) și „Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, Domnul Țării Românești” (1904 și 1907), premiată de Academia Română cu marele premiu „Năsturel”.

În Prilipeți s-a născut generalul Traian Doda (1822 - 1894), cel care a determinat înființarea Comunității de avere și care a fost ales deputat al acestei regiuni de la 1872 - 1887. Om de inițiativă și cu dragoste de neam, el nu s-a temut să adreseze parlamentului unguresc o scrisoare în care să declare „că poporul românesc este scos din cadrul constituției și că el nu mai ia parte la deliberările dietei”, curaj pentru care stăpânirea maghiară îl condamnase la doi ani temniță, dar a fost grațiat de împărat.

În comuna Șopotul vechi s-a născut (1865) și cel dintâi episcop bănățean al diecezei Caransebeșului în persoana P. S. S. Dr. Iosif Bădescu, care păstorește și în momentul de față.

IV. Bogățiile naturale ale Almăjului

Bogățiile naturale ale acestei regiuni sunt mari și felurite. Dacă ele s-ar pune în exploatare, s-ar schimba întreaga față economică și socială a acestei văi. Până atunci, însă, va mai trece multă vreme, căci în prezent lipsesc condițiile naturale trebuincioase: capitalul și liniile de comunicație.

Nu cunoaștem rezultatul cercetărilor geologice moderne - dacă acestea s-au făcut - bănuim însă că aceleași minereuri trebuie să se găsească ca și la exploatarea existente din apropiere - în valea Dunării și în munții Reșiței și Aninei - cu care masivul Almăjului este în legătură directă și organică.¹⁷

Bogățiile subsolului din Almăj, probabil au fost cunoscute și de romani, de vreme ce exploatarea cea mai intensă au avut-o în Moldova-Nouă, deci pe versantul de sud al munților almăjeni. Aici s-au găsit rămășițele cele mai interesante cu privire la industria minieră romană. Afară de aceasta, izvoare istorice demne de toată încrederea spun, că și în Almăj, pe lângă Dalboșeț și Lăpușnic, în dreapta Nerei, au existat așezări romane puternice și bine organizate,¹⁸ al căror rost, desigur, n-a fost numai mânăuirea armelor.

Nu lipsesc nici metalele prețioase. „Grăunțe de aur duc cu ele, în nisipul lor, cele mai multe râuri și pârauri,” - zice Griselini.¹⁹ Von Koczian, consilier al Curții imperiale, a întreprins, în anul 1769, o serie de cercetări cu privire la conformația geologică a solului din Almăj, căutând straturile aurifere. „Dl consilier de Curte - zice Griselini - a găsit straturile de pământ în următoarea ordine așezate unele peste altele. Mai întâi, a dat de pământul de iezătură de la suprafață, adânc de două picioare; în al doilea strat a dat de *Wakenstein*, un soi de humă, adânc de circa două picioare; în al treilea strat a găsit o amestecătură de nisip și calcar, atât de vârtoasă și de tare, încât pentru a o face bucăți ai nevoie de topor; în fine, în al patrulea strat, care este de vreo trei picioare, s-a găsit o amestecătură de mică fărâmițată și nisip de fier, care prin spălare, ușor se pot separa unul de altul. Și acesta din urmă este adevăratul strat aurifer...”

„De aici se explică, de ce Nera și Minisul, numai când apele lor sunt umflate duc cu ele aur, pe când în timp de secetă aurul nu se vede de loc. În primul caz, râul continuând să curgă cu vehemență în albia lui spală de ambele părți pământul și duce cu el particulele de aur din pământul ușor desprins din stratul al patrulea; iar când apele râului sunt scăzute, ele niciodată nu ajung la al patrulea strat ce conține aur...”

„Cam astfel de straturi aurifere se găsesc în acest ținut al Almăjului pe lângă alte mici pâraie care înainte de a se vărsa în Nera, spală satele Bănia, Rudăria și Dalboșețul...”

Von Koczian mai observă, că aurul, așa cum se spală în Almăj de către țigani, își are toată finețea, liber fiind de orice amestecătură cu minereuri străine.

În fine, von Koczian remarcă și existența cărbunilor de piatră în această vale a Almăjului.

O altă sursă de bogăție, incomensurabilă, o constituie pădurile seculare împrejmuitoare care, în lipsa căilor de comunicație, alocurea putrezesc. Statul împreună cu comunitatea de avere dispun de 160000 iugăre pădure.

¹⁶ Anuarul Institutului de istorie națională a Universității din Cluj

¹⁷ Andrei Ghindiu și Iosif Bălan: Monografia orașului Caransebeș, p. 272-275

¹⁸ Szentklaray Jenő, op. cit., p. 21

¹⁹ Francisc Griselini: Istoria Banatului Timișan, p. 294-289

V. Populațiunea Almăjului

După datele statistice oficiale adunate de pretura Bozovici, - în cursul lunii Iulie 1928, - populația celor 16 sate se repartizează la menționata epocă astfel:

Comuna	Români	Maghiari	Cehi	Șvabi	Sârbi	Evrei	Alții
Bănia	1863						
Rudăria	2611			4			
Gârbovăț	1536						
Prigor	1550			3			
Borlovenii noi	601	13		6			
Putna	324		4				
Bozovici	3147	24	68	145	3	21	
Șopotul nou	1230						
Ravensca			350				
Lăpușnicul mare	2061						
Mocerîș	1091			3		2	
Prilipeți	1654						
Pătaș	1132						
Borlovenii vechi	946						
Dalboșeț	2074			25	14 ²⁰		18
Șopotul vechi	1312			1			
În total	23160	37	422	187	17	23	18

Numărul total al populației

Comuna	La 1928	La 1910	La 1900
Bănia	1863	1974	2083
Rudăria	2617	2709	2830
Gârbovăț	1556	1689	1783
Prigor	1553	1628	1674
Borlovenii noi	620	663	610
Putna	328	340	336
Bozovici	3408	3557	?
Șopotul nou	1230	1180	1120
Ravensca	350	360	395
Lăpușnicul mare	2067	2247	2158
Mocerîș	1096	1329	1196
Prilipeți	1654	1735	?
Pătaș	1132	1243	?
Borlovenii vechi	946	1111	?
Dalboșeț	2131	2408	2291
Șopotul vechi	1313	1281	1101
În total	23864	25454	

Comparând datele din 1928 cu acelea din 1910 și 1900, vom vedea că populațiunea acestei plase arată o tendință de continuă scădere. De la 1910 până la 1928, populațiunea ei a scăzut cu 1590 suflete, adică cu 6,24%.

²⁰ Cât privește numărul sârbilor, credem că statistica oficială este greșită deoarece indică în comuna Dalboșeț un număr de 14 sârbi, acolo unde statistica bisericii sârbești de la 1905 n-a înregistrat nici unul. După statistica sârbească de la 1905 (vezi Maia Kosovat, Srapska paravaslevna Mitropolija Karlovacika, 1910, p. 6061), numărul sârbilor din plasa Bozovici era tot de 17, dar astfel repartizat: Bozovici 12, Gârbovăț 1, Lăpușnicul mare 2, Prigor 1, Prilipeț 1. După informațiile noastre particulare, în momentul de față în Dalboșeț sunt 5 sârbi.

Lipsindu-ne datele din anul 1900 din comunele: Bozovici, Prilipeți, Pătaș și Borlovenii vechi, nu putem face comparația și cu această epocă. Având în vedere, însă, că din cele 12 comune asupra căror dispunem de date, numai 6 arată o ușoară tendință de urcare între anii 1900 - 1910 (Șopotul-nou, Lăpușnicul mare, Moceriș, Dalboșeț și Șopotul-vechi), putem conchide că în această epocă situația nu poate fi decât cel mult staționară, ceea ce în sine, inspiră destulă îngrijorare. Situația se agravează în epoca următoare - între 1910 - 1928 - când într-un interval de timp aproape îndoit, abia două comune dacă se mai mențin pe poziția sporului normal (Șopotul-nou și Șopotul-vechi).

Cauzele acestei stări de lucruri le vom examina mai târziu, după ce vom fi făcut icoana întregă a acestui ținut.

Deocamdată reținem atât, că în cursul războiului mondial, cele 16 comune au avut 703 morți și dispăruți.

VI. Condițiile de trai

Valea Almăjului este foarte săracă în pământ arabil; e puțin ca întindere, dar și slab din punct de vedere calitativ. Solul de aci e clasat în clasa III și IV. Suprafața semănată în 1926, cu oarecare productivitate, n-a fost mai mare de 15.689 iugăre, ceea ce înseamnă, că pe cap de om abia cade ceva mai mult de o jumătate de iugăr. Numai din cultura pământului, populațiunea din Almăj, deci, nu poate trăi.

Al doilea ram de ocupație, cel mai de seamă, este creșterea vitelor, inclusiv oieritul. Cele 16 comune au avut în anul 1926: 7000 bovine și 41325 oi. Această sursă de trai este încurajată de locurile întinse de pășunat, care fac circa 50000 iugăre, plus pășunarea alpină de pe Semenice și alte înălțimi.

Dar, nici aceste două surse de trai combinate nu pot să asigure existența poporului din aceste părți. În anul 1926, circa 2000 de oameni au fost nevoiți să-și caute de lucru aiurea: în pădurile și minele „Reciței”, la minele din Moldova-nouă și chiar la sondele petrolifere din Moreni și la Petroșeni.

Pomăritul, foarte intens de altfel, nu constituie o sursă prea mare de venit; doar merele dacă se valorifică, din prune nu se fierbe decât rachiu pe care, după cum vom vedea, în cea mai mare parte îl consumă înșiși producătorii.

Dacă pădurile statului în suprafață de 58000 iugăre - și ale Comunității de avere - în întindere de 80000 iugăre - s-ar exploata rațional - după exemplul oferit de societatea „Recița” - atunci poporul de aici n-ar mai trebui să ia lumea în cap pentru a-și căuta cele necesare traiului. Dar pădurile acestora putrezesc, în vreme ce poporul colindă prin cele depărtări prin străini.

VII. Starea culturală

Asemănând starea culturală a acestei regiuni cu aceea a altor ținuturi, am putea trage concluzia că valea Almăjului stă destul de bine. Din numărul total al populației de 23864, neștiutorii de carte numără 3632 persoane și anume: 1941 bărbați și 3681 femei, adică 24%. Totuși, cunoscând trecutul acestei regiuni, ni se pare că numărul analfabeților este prea mare. Bozoviciul a avut „Oberschule” într-o vreme când numărul școalelor ilirice (sârbești și românești), se cifra la vreo 27 în întreg Banatul, bucurându-se astfel de o situație cu totul privilegiată față de alte ținuturi. Afară de aceasta, în materie școlară, Almăjul s-a bucurat constant și intens de concursul Comunității de avere - sigurul lucru bun, de altfel, rezultat de pe urma acestei instituțiuni în existența ei de peste cincizeci de ani - astfel, încât ne-am fi așteptat la un procent și mai redus de analfabeți.

Cum am mai semnalat și cu altă ocazie, numărul cel mai mare de analfabeți îl dau femeile, cu a căror educație nu-și bate capul nimeni, deși rolul lor în familie, mai ales în ce privește creșterea și educațiunea copiilor, este covârșitor. Incultura femeilor îngroapă cu zile un mare număr de copii, răspândește „luxul care împodobește trupul, dar sărăcește sufletul” și tot incultura femeilor creează lipsa de armonie între gospodăria exterioară condusă de bărbați - care azi-mâine va fi „ca la neamț” - și aceea interioară condusă de femei care este sub toată critica.

VIII. Starea morală

Subt raport moral, într-o privință Almăjul stă ceva mai bine decât valea Carașului cu care se hotărânește. Sistemul de un copil, care în plasa vecină este atotputernic, în Almăj nu s-a ivit decât în vreo câteva comune: Ravensca, Moceriș și Bozovici. Celelalte, până acum, sunt ferite de această pacoste.

De asemenea, în Almăj nu se cunoaște nici căsătoria prematură. Tinerii se căsătoresc între 18-25, iar fetele de la 15 ani, respectând formele legale. Totuși, datele preturii Bozovici înregistrează în anul 1928, un număr de 371 concubinaje.

Sectele, care în dieceza Caransebeșului au găsit și vor mai găsi un teren cât se poate de prielnic, în valea Almăjului nu s-au prea răspândit. Până în momentul de față, nu există decât 257 sectanți, în cea mai mare parte bapțiști.

Într-o privință însă, valea Almăjului conduce: în consumarea de alcool. Deși - după cum am văzut – ocupațiunea principală este creșterea vitelor, mai ales oieritul, românii de aici nu mai cultivă virtuțile împreunate cu această îndeletnicire străveche. Ei nu mai cântă ca aiurea:

*„Îmi sui oile la munte,
Și nu beau țuică din bute,
Numai zăr și jintioară
Și apă de prin izvoară.*

În Almăj se cântă altfel, dureros și întristător:

*Bie, bie, bie, guriță bie !
Până când i avea cie!*

După datele preturii Bozovici, în valea Almăjului (fără comunele Lăpușnic și Mocerîș), se consumă anual: 159.500 litri de rachiu, 31.750 litri de vin și 26.400 litri de bere. Presupunând, că această enormă cantitate de rachiu se consumă din producția proprie, în cifre calculată, pierderea anuală la această singură rubrică este de 3.190.000 lei, socotit cu 20 lei kg. Dacă această cantitate s-ar cumpăra de la crâșmă, atunci suma s-ar dubla, deoarece în comerț rachiul se vinde cu 40 lei litrul. La aceasta se mai adaugă prețul vinului și berei consumate, care se cumpără exclusiv din comerț, dând frumoasa sumă de 2.184.000 lei. Suma ce se pierde sau se cheltuiește pentru băuturi spirtoase, întrece cu aproape de două ori bugetul ordinar din 1926 al tuturor comunelor din plasă și este egală cu suma totală a impozitelor de orice natură încasate de perceptoratul Bozovici în acelaș an.

Firește, datele acestea sunt numai aproximative; date exacte în această direcție nu ne poate procura nici cea mai ideală administrație din lume. Cunoscând personal felul de trai al poporului de aci, bănuim că cifrele reale sunt cu mult mai mari, căci almăjenii niciodată nu mănâncă fără rachiu. Primejdia este cu atât mai mare, cu cât copiii beau în rând cu oamenii maturi. Astfel, este greu să te pronunți care pagubă este mai mare: cea materială sau cea morală.

Cert este, că amândouă sunt extrem de îngrijorătoare.

IX. Cauzele depopulării

Cauzele stagnării, respectiv depopulării Almăjului, sunt numeroase și variate.

Întâi de toate, populațiunea de aci niciodată n-a fost prea prolifică. Comuna Pătaș, de pildă, de la 1810-1910, adică în o sută de ani n-a crescut decât cu 20%.²¹

O altă cauză evidentă o constituie numărul mare al celor morți în război și care se ridică la 703 persoane. Având în vedere, că aceștia erau bărbați între 20-40 ani, e firesc ca pe urma lor să se risimtă un imens gol.

Dar cauzele cele mai putenice sunt cele de ordin economic și sanitar. Pe cele dintâi le cunoaștem și, în parte și pe cele de al doilea. În categoria aceasta din urmă mai intră ravagiile alcoolismului, tuberculoza și bolile venerice. Date pozitive în această direcție nu avem, căci până acum nu s-au făcut cercetări sistematice de către organele în drept. Ele se pot deduce, însă, din unele indicii, pe care ni le semnalează organele administrative, precum și intelectualii localnici. Se afirmă anume, că este foarte mare numărul copiilor născuți morți, ceea ce ar denota prezența crudei boli a sifilisului.

În sfârșit, într-o măsură mai mică, contribuie la depopulare și diferențierea culturală. Parte prin sacrificiile proprii, parte prin concursul Cornunității de avere, zeci și sute de tineri pornesc an de an la școala din oraș, de unde nu se mai întorc la locul de origine decât foarte puțini.

²¹ Vasile Popoviciu: Monografia comunei Pătaș, Caransebeș, 1914

Concluzii

Pentru remedierea stărilor din această regiune s-au propus fel de fel de planuri: unele din ele s-au realizat chiar, dar fără să aducă vreo îmbunătățire apreciabilă. Factorii politici și culturali, permanenți și întâmplători, au crezut că va fi de ajuns să se facă o nouă organizare administrativă, un gimnaziu sau o școală profesională și aspectul social economic al acestui ținut se va schimba ca prin farmec. Toate aceste idei de suprafață și de cabinet s-au realizat, dar situația continuă a fi din ce în ce mai îngrijorătoare. Noi înclinăm să credem, că terminarea șoselei principale Iablanița-Petnic-Lăpușnice¹, ar fi avut un rezultat incomparabil mai bun decât toate școlile secundare sau profesionale create la Bozovici.

Factorii amintiți nu par a-și da seama nici acum de realitate și continuă să se zbată în eforturi iluzorii, care, de altfel, sunt la modă în întreg cuprinsul țării. Să nu ne mire, deci, dacă scurgându-se alți zece ani, ne vom pomeni cu uimire, că din rău mergem tot înspre mai rău.

După modesta noastră părere, situația poporului din Almăj nu se poate remedia decât pe următoarele căi:

1. Să se construiască, cât mai urgent posibil, o cale ferată între Iablanița (Mehadia) și Sasca-montană, care să permită exploatarea imenselor bogății ale solului și subsolului almăjan și care să faciliteze aprovizionarea Almăjului atât din bogata vale a Carașului, cât și din Oltenia;

2. Pornirea unei ample acțiuni sociale și de stat, care să tindă la ridicarea nivelului cultural al femeii în două direcțiuni: în ce privește gospodăria interioară (casnică) rurală, cât și aceea a îngrijirii copiilor;

3. Combaterea alcoolismului.

Oricine s-ar încumeta să porneasca o asemenea acțiune, va găsi aliați foarte prețioși chiar în rândurile țăranilor almăjeni, harnici, ambițioși, pricepuți și foarte deprinși cu ordinea, de pe urma unei discipline militare de mai multe ori seculară. Până acum, toate inițiativașele s-au mărginit la câmpul politic, la acțiuni electorale, sămănând vrajba, neîncrederea și descurajarea. Să sperăm însă, că viitorul ne rezervă alte surprize, mai plăcute, mai pozitive, mai creștinești - și mai românești.

P. NEMOIANU

Studiul a fost publicat în revista „Țara noastră”, Anul IX, no.36, 2 Septembrie 1928, no.37, 9 Septembrie 1928 și no.38, 16 Septembrie 1928